

Boeren binnen de Bataafsche Republiek

HENK WIJKHUISEN

Ofschoon het ongebruikelijk is in dit blad, wil ik de lezers van "DUIN" gaarne deelgenoot maken van mijn verslavingsprobleem. Ik lijd namelijk aan liefde voor het oude natuurboek en slenter regelmatig berooid, met niet voorgenomen aankopen het antiquariaat uit. Zoals de één aan de oude jenever is, zo ben ik aan het oude boek. Hoe spannend het scoren van vergeeld en beduimd papier kan zijn, blijkt maar weer toen ik op een middag een grote vondst deed in antiquariaat Van der Steur.

Uit één van de mappen oude prenten haalde ik een notariële akte uit 1796 betreffende "een bestek van aanneeming, ter beplanting van het stuk duingrond, groot circa 2000 Rhyndlandsche Roeden, gelegen onder het Gerecht van Overveen". Voor negentig gulden werd ik eigenaar van een origineel document uit de periode van de Bataafsche Republiek. Ik neem u mee naar het tijdperk van de geboorte van "vrijheid, gelijkheid en broederschap", een periode waarin boeren en militairen een onuitwisbaar stempel hebben gedrukt op het duinlandschap rond Haarlem.

Duinontginning als parool

De Franse Tijd is een merkwaardig en fascinerend hoofdstuk van onze geschiedenis geweest. Ondanks de overheersing door een vreemde mogendheid werden de patriottische schouders onder de opbouw van een nieuwe samenleving gezet. De oude regentenpolitiek werd door de Représentanten van het Volk van Holland ten grave gedragen. Men was geestdriftig op zoek naar verheven politieke doelen zoals burgerlijke vrijheid. In deze tijdgeest paste zoals Hoekstra dat noemt "het streven, door hooggestemde politieke gevoelens gewekt, om ook onontgonnen schatten aan het vaderlands welzijn ten nutte te maken en op economisch gebied buiten de in de tijd van de Republiek zo platgetreden paden te gaan(...)".

De tijd was rijp om "met patriottische geestdrift te tragten om nuttelooze woestijnen tot bronnen van arbeidszaamheid en overvloed te hervormen".

Kortom, het duin ging op de schop.

Nu was het idee van duinontginning niet nieuw. In de tweede helft van de achttiende eeuw schreef de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen diverse prijsvragen uit, die betrekking hadden op het vastleggen van de stuivende duinen. In 1780 gingen men een stapje verder en kon een premie van vijftig ducaten worden verdiend door "den geen, die de beste manier aanwys om de Duinen, in plaatse van met helm en stroo, met Denne- of Sparreboom- en of eenig ander Gewas, hier te Lande daartoe niet in gebruik, te beplanten(...)". Een antwoord bleef ditmaal uit, ofschoon wel een gouden medaille werd uitgereikt aan de heer De Bas, secretaris te Voorschoten, voor een geschrift over het ontgin-

nen van duin. Op zijn landgoed verbouwde hij met succes aardappelen, rogge en boekweit. Latere prijsvragen van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen hadden betrekking op de schapenhouderij, aangezien men meende dat de schapenteelt een goede toekomst in de duinen kon hebben.

Middenduyn, het mislukte experiment

Op 17 november 1795 werd in de duinen ten westen van Haarlem de landbouwassociatie Middenduyn opgericht. Volgens Vrijland is Middenduyn wellicht één van de eerste experimenten geweest op het gebied van de collectieve ontginning van de duinen. De associatie lag in een gebied dat sinds 1722 deel uitmaakte van het landgoed Elswout. De ontginning liep echter verre van voorspoedig. Het stuivend zand waaide over de akkers heen en wat er nog van de oogst overbleef werd door konijnen opgepeuzeld. Het depopuleren, ofwel het decimeren van de konijnenstand was een taaie klus. De omgeving van Middenduyn zat er vol mee en lag te ver van de dorpen Overveen en Bloemendaal, waar de aldaar gelegerde militairen wel raad wisten met konijnebout.

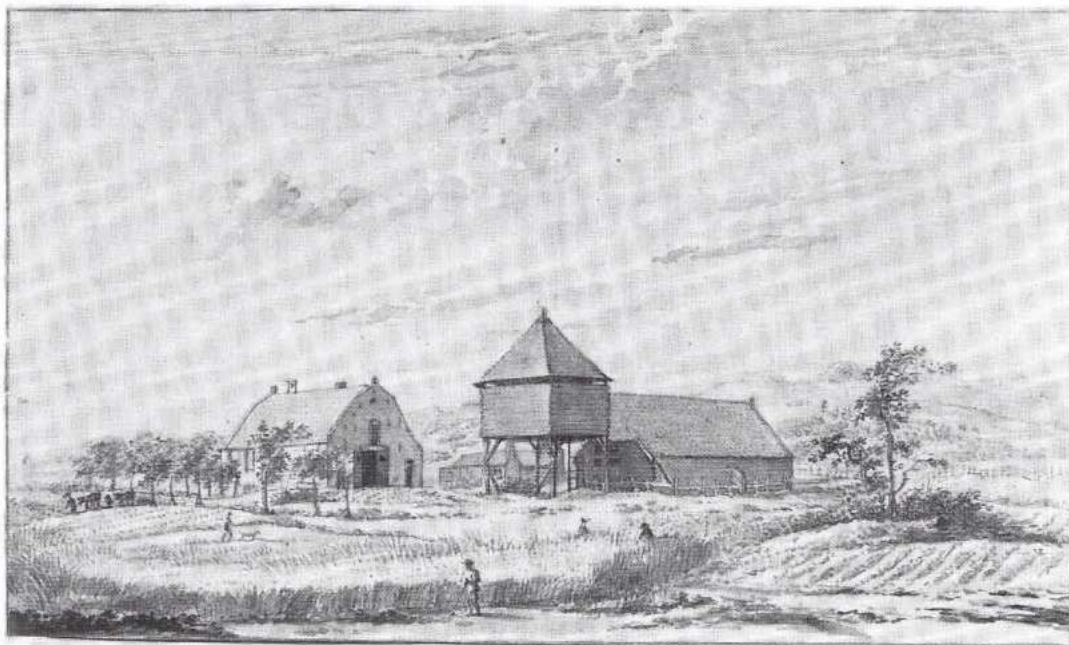
Gelukkig was akkerbouw niet de enige vorm van bestaan en had men inmiddels ook een veestapel opgebouwd, die overdag in het duin graasde en 's nachts werd opgestald om mest te winnen. Het meest succesvol bleek de schapenteelt, waarvoor ter verbetering van het inlands ras een ooi en twee rammen uit Spanje werden gehaald. Rond de eeuwwisseling telde men in het voorjaar ongeveer honderd lammeren, zodat er sprake moet zijn geweest van een flinke kudde.

Ondanks de redelijk renderende schapenteelt ging het slecht met de associatie Middenduyn; twee jaar na de oprichting werd wegens geldnood vier morgen (3,5 ha) duingrond verkocht aan de Joodsche Gemeente te Amsterdam, die hierop de Joodse begraafplaats van Overveen aanlegde. In 1801 bleek er wederom behoefte aan enig contant geld en verkochten de Directeuren van Middenduyn enkele morgen duingrond en verpachtten in 1806 de jacht op de gronden die "dor en wildernis" waren. Maar dor en wild waren de meeste gronden, aangezien van de oorspronkelijke 600 morgen in cultuur te brengen morgen er nooit meer dan 28 werkelijk in cultuur werd gebracht. Op 23 oktober 1807 leek het doek definitief te vallen en werd te koop aangeboden "de huismanswoning, met de verdere getimmerten, landerijen en gronden, genaamd Middenduyn, zoodanig als die vaste gronden, bij de gezamenlijke deelhebbers zijn gepossedeerd geweest".

Alleen de koe is gebleven

In de loop van de negentiende eeuw is er nog wel wat geboerd in Middenduyn en telde het gehucht veertien zielen en achttien stuks hoornvee. In de

Boerderij "Middenduyn"
in 1799 (naar een ets van
Wybrand Hendriks, foto:
Gemeente-archief Haar-
lem).

twintigste eeuw kruisen plotseling weer runderen het pad van de wandelaar die door het natuurreservaat Middenduyn slentert. De runderen die tweehonderd jaar na het Bataafsche avontuur in Middenduyn grazen, staan op de loonlijst van Staatsbosbeheer. De koe als natuurbeheerder is inmiddels een vertrouwd beeld geworden in de duinen. Ook in Duin en Kruidberg en de Amsterdamse Waterleidingduinen houdt de koe het gras kort en gaat de verruiging van het duin tegen (zie DUIN 1989 no. 4).

Stille getuigen

Behalve de koe in Middenduyn herinneren enkele landschapselementen zoals oude akkers en windsingels van populieren aan de tijd dat dappere patriotten de strijd aanbonden met het woeste duinlandschap. Bij de huidige opzichterswoning, die stamt uit de Franse tijd, is nog duidelijk het contour te zien van een oud akkertje. Wie iets verder westwaarts wandelt, passeert een oude laan met populieren die naar de oude boerderij Middenduyn leidt. Verscholen in het lommer ligt een schitterend gerestaureerde woning waar niets meer herinnert aan het kommervolle bestaan van twee eeuwen eerder. Integendeel. Op 12 november 1807 kocht Willem Philip Barnaart, colonel van de Haarlemse Burgerwacht, de boerderij met opstallen voor f 10.200,—. Op 30 september 1989 werd diezelfde boerenwoning aangeboden voor f 1.100.000,—! De huidige bewoner heeft ongetwijfeld beter geboerd dan zijn voorgangers! Behalve enkele landschapselementen en gebouwen herinneren enkele namen nog aan de tijd dat Middenduyn door boeren werd bevolkt. In het Nationale Park de Kennemerduinen liggen langs de zuidkant van het gebied enkele vlakten die luisteren naar namen als Groot-Schapekamp, Lammetjeswei, Kaasvlak en Koevlak. Behalve de Maatschappij Middenduyn werden ook andere initiatieven ontwikkeld in de duinen bij Haarlem. Zuidelijker stichtte Jan van Eys de boerderij Naaldenveld en maakte delen van de huidige Amsterdamse Waterleidingduinen geschikt voor de veeteelt en akkerbouw. Hoe geestdriftig men in deze periode begaan was met de ontginning van de duinen, is misschien nog wel het best verwoord

door David van Lennep, de vader van de bekende schrijver Jacob en buurman van Jan van Eys. Van Lennep: "Er zijn weinig onderwerpen, over welke ik in de uren van uitspanning meer mijn gedacht laat gaan dan over de verbetering van Hollands duinen". Er werd in die tijd door notabelen evenveel over duinpiepers en schapenteelt gecorrespondeerd, als over geestelijke zaken en politiek.

Na de patriotten

Na het Bataafsche tijdperk zijn er weinig grote ontginningsprojecten rond Haarlem meer gestart. De landbouw beperkte zich voornamelijk rond de zeedorpen als Zandvoort, waar tot na de Tweede Wereldoorlog hoofdzakelijk aardappels werden verbouwd.

Eén van de laatste duinboeren bij Haarlem was Leendert Zuiderduin. In 1870 trok hij op tweeënveertigjarige leeftijd met vrouw en zeven kinderen de duinen in en vestigde zich dicht bij het huidige restaurant Parnassia.

De sporen van zijn noeste arbeid zijn nog goed te herkennen in het landschap in de vorm van laaggelegen rechthoekige kaveltjes ter hoogte van het Langerak. Twintig jaar lang heeft hij de strijd tegen konijnen en zeewind volgehouden, maar uiteindelijk moest ook Zuiderduin het afleggen tegen de elementen der natuur.

Waar eens lieden als Zuiderduin en de Représentanten van het Volk van Holland boerden, lopen nu honderdduizenden achteloos de blauwe route vanaf het Koevlak, via het Schapekamp naar Parnassia, onbewust van het bloed, zweet en tranen dat langs deze route rijkelijk heeft gevloeid.

Henk Wijkhuisen is lid van het algemeen bestuur van de Stichting Duinbehoud

Literatuur:

1. HOEKSTRA, P. 1947. Bloemendaal, proeve ener streekgeschiedenis. dissertatie Amsterdam.
2. VRIJLAND, C.W.D. 1943. Middenduyn buiten Haarlem. Jaarboek Haarlem 1943.
3. STEIJN, J.A. VAN 1933. Duinbebossing. Dissertatie Wageningen.